

РЕЦЕНЗІЇ, ІНФОРМАЦІЯ

DOI: <https://doi.org/10.18524/2519-2523.2023.18.294824>

УДК 94(477)

**PATH OF COFFEE TO UKRAINE
[REVIEW ON: NECHITAYLO, P.
(2022). OTTOMAN COFFEE HOUSE
IN KAMIANETS-PODILSKYI. I:
FIELD WORKS, CERAMIC DISHES,
PIPES. PREVENTIVE ARCHEOLOGY
IN UKRAINE, 1. KYIV; KAMIANETS-
PODILSKYI : OASU, 296 p.]**

Volodymyr Poltorak

PhD (History), Associate Professor
Odesa I. I. Mechnikov National University
2, Dvorianska Str., Odessa, 65082, Ukraine
ORCID:

<https://orcid.org/0000-0002-6336-9150>E-mail: poltorak@onu.edu.ua

Citation: Poltorak, V. (2023). Path of coffee to Ukraine [Review on: Nechitaylo, P. (2022). *Ottoman coffee house in Kamianets-Podilskiy. I: Field works, ceramic dishes, pipes. Preventive archeology in Ukraine, 1.* Kyiv; Kamianets-Podilskiy : OASU, 296 p.]. *Chornomors'ka mynushyna: notes of the Department of the history of Cossacks in the South of Ukraine* / V.A. Smolij, ed. Odessa, vol. 18, pp. 194 – 196.

Submitted: 21.11.2023

Кава в сучасній культурі відіграє важливу роль соціо-культурного комунікатора, а розмова під каву про каву може тривати годинами і торкатиметься питань хімії, світобудови, психології та національно-визвольної війни 17 століття. Проте академічна книга з історії поширення кавових традицій на українських землях все ще рідкість. Відкриття такого унікального археологічного комплексу кав'ярні («kahvehane») 1672 – 1699 років у Кам'янці-Подільському безумовно стало свого часу проривом в науковому дослідженні українсько-османських зв'язків і закономірно підсумоване в першому томі рецензованого видання.

**ШЛЯХ КАВИ ДО УКРАЇНИ
[РЕЦ. : НЕЧИТАЙЛО П. ОСМАНСЬКА
КАВ'ЯРНЯ В КАМ'ЯНЦІ-
ПОДІЛЬСЬКОМУ. I: ПОЛЬОВІ
РОБОТИ, КЕРАМІЧНИЙ ПОСУД,
ЛЮЛЬКИ. ПРЕВЕНТИВНА
АРХЕОЛОГІЯ В УКРАЇНІ, 1. КИЇВ;
КАМ'ЯНЕЦЬ-ПОДІЛЬСЬКИЙ: ОАСУ,
2022. 296 с.]**

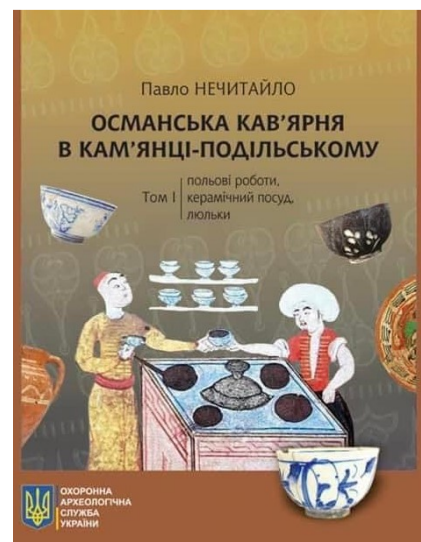
Володимир Полторак

Кандидат історичних наук, доцент
Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, Одеса, 65082, Україна
ORCID:

<https://orcid.org/0000-0002-6336-9150>E-mail: poltorak@onu.edu.ua

Цитування: Полторак В. Шлях кави до України [Рец.: Нечитайло П. Османська кав'ярня в Кам'янці-Подільському. I: Польові роботи, керамічний посуд, люльки. Превентивна археологія в Україні, 1. Київ; Кам'янець-Подільський: ОАСУ, 2022. 296 с.]. *Чорноморська минушина: записки Відділу історії козацтва на півдні України*: зб. наук. праць/ за ред. В. А. Смолія. Одеса : ФОП Бондаренко М. О., 2023. Вип. 18. С. 194 – 196.

Отримано: 21.11.2023

Середина XVII ст. стала рубіжним часом для шляху кави до України – саме тоді масово з'являються вже численні писемні джерела про вживання її не лише на теренах підконтрольних Османській імперії, але і на північ від неї. Перші згадки про вживання кави в європейській частині імперії відносяться до часів правління Сулеймана I – до 1530-х років, коли при дворі султана була заснована посада «старшого кав'ярника». В Стамбулі з'являються заклади для споживання кави – по суті центри соціальної активності, певного роду клуби для різних верств населення. Культурне значення цих закладів важко переоцінити – навколо них гуртувались яничари та чавуші, суфійські шейхи та бекташські хаджі, звичайні вуличні торговці та султанські шпигуни.

Вже готова соціальна технологія потрапила на українські терени – до Ізмаїлу, Кілії, Аккерману, Очакова, Кафи та інших османських міст. Евлія Челебі згадав в «Сейяхатнаме» тимчасову кав'ярню на рибальських промислах в Кілії, а в грудні 1657 р. в Аккермані занотував між іншим, що в Аккерманському посаді деякі «кав'ярні криті тростником або камишем» – ця згадка вже фіксує множинність цих закладів, їх багатоманіття (якщо деякі вкриті камишем, то є й інші – багатші, двоповерхові, вкриті дерев'яною гонтою). Водночас для самого мандрівника кава вже була звичайним ритуалом: прокинувшись вранці під час мандрівки біля Жаботина, Евлія Челебі «нашвидоруч випив каву... і рушив на схід». На розкішному ж бенкеті біля Аккерману восени 1657 р. він занотував про вже традиційний церемоніал для кримського хана та аккерманського паші: «Після того, як були випиті кава, вино, чай і анісовий напій, подали трояндову воду та (воскурили) фіміам».

Вживали каву в той самий час і козацькі достойники. Історик Ігор Нетудихаткін для 1650-х років відзначив, що під час першої зустрічі з Богданом Хмельницьким у його військовому таборі в невеличкому містечку Богуслав на Київщині 21 червня 1654 р., антиохійський патріарх підніс гетьману символічні дари і серед них «сосуд з кавовими бобами, тобто з кавою, оскільки він її поціновувач» (з нотаток Павла Алепського). Обережно підтримаємо гіпотезу, що Богдан призвичаївся до кави в Стамбулі, перебуваючи при дворі яничарського Бекташ-аги.

Для XVIII ст. вже зовсім звичайними стають кав'ярні скрізь по кримським та османським володінням – є численні писемні повідомлення про один з таких закладів в Ходжабеї (кав'ярні Аспорідіса). Але саме матеріальних знахідок та музейних предметів для комплексного дослідження кавової традиції в Україні досі бракувало. І ось вийшла перша частина матеріалів археологічних досліджень 2014 та 2016 років на площі Польський ринок у Кам'янці-Подільському під загальним керівництвом к.і.н., старшого наукового співробітника ДП «НДЦ «ОАСУ»» ІА НАН України.

За результатами розкопок було з'ясовано час існування та функціональне призначення будівлі – історично невеликий проміжок близько десятиліття між 1672 та 1687 рр. Зафіксовані сліди складського приміщення (напівльоху), очагу для приготування кави, битий керамічний, порцеляновий, фаянсовий, металевий посуд, численні глиняні люльки для паління тощо (загалом 3300 знахідок). Увесь набір знахідок дозволив зробити висновок про безумовну належність розкопаного об'єкту до категорії кав'ярень, яких згідно османського дефтеру 1681 року у Кам'янці було 10.

Багатий археологічний матеріал знайшов відображення у фотоілюстраціях. В книжці опубліковано світлини найхарактерніших кавових чашечок (філіжанок) – їх знайдено 100, а також люльок – загалом 1219. Така колекція філіжанок та люльок

визначена на момент публікації як одна з найбільших у світі, до того ж датована вона дуже вузьким проміжком часу та відноситься до одного об'єкту.

Неймовірне значення цих досліджень вже стає очевидним. В результаті пожежі 1687 р. комплекс був законсервований. Серед 100 філіжанок 50 % належать до китайського порцелянового виробництва, 32 % походять з османської Кютах'ї, а також присутні 13 % філіжанок персидського виробництва. Так само важливі результати отримані при дослідженні аналогій в типах люльок. Ми бачимо сліди системи торгових, військових та соціальних контактів різних регіонів Євразії, культурні зв'язки. В сполученні з писемними джерелами такі матеріали дозволять ще краще уявити різноманіття взаємодії на Великому Фронтирі. Залишається лише очікувати нових археологічних досліджень в Кілії, Білгороді-Дністровському, Ізмаїлі, Одесі, Очакові, Татарбунарах де подібні заклади існували як мінімум з останнього десятиліття XVI ст.